

JADERNÁ INFRASTRUKTURA VE SVĚTĚ BEZ JADERNÝCH ZBRANÍ

Logika virtuálních arzenálů v kontextu jaderného odzbrojení

NUCLEAR INFRASTRUCTURE IN A NUCLEAR WEAPON-FREE WORLD

The Logic of Virtual Arsenals in the Context of Nuclear Disarmament

Michal Smetana^a

Abstrakt

Článek se zabývá dvojsečnou rolí vojenské jaderné infrastruktury ve vztahu k jadernému odzbrojení. Na jedné straně se jedná o strategický prvek, který jaderným státům umožňuje snížit výrazným způsobem své arzenály a současně zvyšuje politickou vůli přistoupit k úplnému jadernému odzbrojení. Po dosažení světa bez jaderných zbraní se však zachování robustní jaderné infrastruktury - jakožto latentního „virtuálního arzenálu“ - stává závažnou hrozbou pro stabilitu odzbrojovacího režimu.

Abstract

The article aims to unpack the paradoxical double-edged nature of military nuclear infrastructure in relation to nuclear disarmament. On the one hand, efficient nuclear complex provides the nuclear weapon possessors with confidence in the sensitive final stages of nuclear abolition, and therefore facilitates the political decision to engage in disarmament. On the other hand, the maintenance of a robust infrastructure beyond the abolition point as a latent “virtual arsenal” represents a serious threat to the stability of the disarmament regime.

Poděkování

Tento článek vznikl v rámci projektu *Specifického vysokoškolského výzkumu Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd UK č. 260 230 / 2015, Proměny a důsledky politických institucí*. Autor by tímto rád poděkoval redakci časopisu a dvěma anonymním recenzentům za jejich podnětné připomínky k původnímu textu článku.

Klíčová slova

Jaderná infrastruktura; Odzbrojení; Kontrola zbrojení; Odstrašení; Jaderná strategie; Mezinárodní normy.

Keywords

---

^a Institute of Political Studies, Faculty of Social Sciences, Charles University in Prague. Prague, Czech Republic. E-mail: michal.smetana@fsv.cuni.cz.

Nuclear Infrastructure; Disarmament; Arms Control; Deterrence; Nuclear Strategy; International Norms.

Úvod

V posledních letech je možné v rámci bezpečnostních a strategických studií pozorovat novou vlnu zájmu o problematiku jaderného odzbrojení. Ačkoliv je vize světa bez jaderných zbraní součástí strategického diskursu již prakticky od počátku jaderného věku, s koncem studené války zájem o toto téma utichá, a pozornost se místo toho soustředí na jiné bezpečnostní problémy nové éry. V závěru první dekády 21. století se však otázka globálního jaderného odzbrojení opět dostává mezi aktuální mezinárodněbezpečnostní témata. Klíčovou roli v tomto ohledu hraje veřejná podpora ze strany čtyř významných studenoválečných veteránů G. Shultze, W. Perryho, H. Kissingera a S. Nunna,¹ aktivita nejaderných států a nevládních organizací v rámci „humanitární iniciativy“ pro zákaz jaderných zbraní,² a především pak pražský projev prezidenta Baracka Obamy, ve kterém byla snaha o dosažení světa bez jaderných zbraní vymezena jako jedna ze zahraničněpolitických priorit nové americké administrativy.³

Pro akademickou obec představovaly dané události impuls k tomu, aby se začala detailně zabývat realističností vize jaderného odzbrojení, hypotetickými dopady jejího uskutečnění a rovněž jednotlivými praktickými kroky, které by vedly k jejímu naplnění.⁴ Několik autorů si v tomto ohledu povšimlo skutečnosti, že je v rámci strategického diskursu možné nalézt velmi odlišné představy o tom, jak je samotný termín „jaderné ozbrojení“ interpretován v kontextu možného zachování vojenské jaderné infrastruktury⁵ a z toho plynoucí schopnosti států dále disponovat technologií a industriální kapacitou opětovně vybudovat jaderný arzenál.⁶ Současná americká administrativa se v obecné rovině spíše zdržuje komentářů

---

¹ Viz SHULTZ, George P, William J PERRY, Henry A KISSINGER a Sam NUNN. A World Free of Nuclear Weapons. *Wall Street Journal* [on-line]. 2007 [vid. 27. březen 2014]. ISSN 0099-9660. Dostupné z: <http://on-line.wsj.com/news/articles/SB116787515251566636>; Toward a Nuclear-Free World. *Wall Street Journal* [on-line]. 2008 [vid. 27. březen 2014]. ISSN 0099-9660. Dostupné z: <http://goo.gl/f7oUw9>

² Srov. SAUER, Tom a Joelen PRETORIUS. Nuclear weapons and the humanitarian approach. *Global Change, Peace & Security* [on-line]. 2014, roč. 26, č. 3, s. 233-250. ISSN 1478-1158. doi:10.1080/14781158.2014.959753; Humanitarian Campaign's challenge to nuclear-weapon states. *Strategic Comments* [on-line]. 2014, roč. 20, č. 7, s. vi-vii. ISSN 1356-7888. Dostupné z: doi:10.1080/13567888.2014.983347

³ OBAMA, Barack. Remarks By President Barack Obama In Prague. *The White House* [on-line]. 2009 [vid. 13. březen 2015]. Dostupné z: <https://goo.gl/DyL2y2>

⁴ Pravděpodobně nejkompexnější prací v tomto směru je studie G. Perkoviche a J. Actona, ke které se v následné debatě vyjádřila formou samostatných příspěvků celá řada dalších renomovaných akademiků. Viz PERKOVICH, George a James M. ACTON. *Abolishing Nuclear Weapons: A Debate*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2009

⁵ Jadernou infrastrukturou se v článku rozumí vojenskoprůmyslový komplex sestávající z výzkumných laboratoří, produkčních kapacit a odborného personálu, který je explicitně využíván pro výrobu a údržbu jaderných zbraní a jejich nosičů. Článek se tedy nezabývá civilní jadernou infrastrukturou pro výrobu elektrické energie; problémy související s možností dvojího (tedy civilního i vojenského) užití technologie pro obohacování a přepracování štěpných materiálů jsou stručně reflektovány v závěru článku.

⁶ LODGAARD, Sverre. Toward a nuclear-weapons-free world. *Daedalus*. 2009, roč. 138, č. 4, s. 140-152; FORD, Christopher. *Nuclear Weapons Reconstitution and its Discontents: Challenges of "Weaponless Deterrence"*. Washington, D.C.: Hudson Institute, 2010, s. 9-10

ohledně specifických představ o fungování budoucího světa bez jaderných zbraní; Obamův dokument *Nuclear Posture Review* z roku 2010 však přesto v tomto ohledu přesto poskytl alespoň stručné vyjádření. Spojené státy by podle něj měly podniknout kroky k:

*„...vylepšení své jaderné infrastruktury, což umožní bezpečně snížit počet jaderných zbraní a případně, pokud tomu bude mezinárodní situace nakloněna, je kompletně odstranit. Ve světě, kde byly jaderné zbraně zničeny, ale znalost jejich výroby je zachována, jsou robustní infrastruktura a odpovídající lidský kapitál zcela zásadními prvky pro odstrašování možných porušování [odzbrojovacích dohod] či náhlého vybudování jaderných kapacit; nebo také způsobem, jak v odpovídajícím čase reagovat na danou hrozbu, pokud by její odstrašení selhalo.“*⁷

Obamova administrativa se v tomto směru přihlásila k pojetí jaderného odzbrojení, v rámci kterého jsou sice jaderné zbraně fyzicky eliminovány, ale zachování robustní jaderné infrastruktury umožňuje bývalým jaderným státům je v případě ohrožení v krátkém čase opětovně vyrobit. V oblasti strategických studií se nejedná o zcela nový koncept – již v 80. letech minulého století obhajoval známý protijaderný aktivista Jonathan Schell myšlenku „odstrašování beze zbraní“ (weaponless deterrence), kterého by bylo dosahováno skrze hrozbu rekonstituce jaderného arzenálu.⁸ Takto pojatý „virtuální arzenál“ by plnil svoji nátlakovou funkci i bez nutnosti udržovat fyzicky existující zbraně a jejich nosiče – schopnost naplnit hrozbu by se dále odvíjela od výkonnosti dané jaderné infrastruktury. Řada dalších autorů se následně začala zabývat teoretickou diskusí o specifikách dynamiky odstrašení tohoto typu.⁹

Cílem tohoto článku je teoretická reflexe dvojsečného vztahu mezi jadernou infrastrukturou a globálním jaderným odzbrojením. Autor předkládá tezi, že robustní jaderná infrastruktura na jedné straně slouží současným jaderným státům jako pojistka při zásadních redukcích jaderných arzenálů a celkově usnadňuje navýsost politické rozhodnutí podniknout substantivní kroky směrem k úplnému odzbrojení. Na druhé straně ovšem zachování virtuálních arzenálů ve formě rozsáhlých jaderných komplexů představuje ze strategické i normativní perspektivy závažnou hrozbu pro stabilitu či dokonce samotnou existenci budoucího mezinárodního režimu, jehož smyslem bude bránit jaderné proliferaci ve světě bez jaderných zbraní.

I přes to, že současná mezinárodní situace není příliš nakloněna radikálnímu posunu směrem ke globálnímu odzbrojení, je seriózní debata o specifikách budoucího světa bez jaderných zbraní nutným předpokladem pro další posun v této oblasti. V kontextu *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* (NPT) se však zároveň jedná i o diskusi, jejíž implikace můžeme na poli mezinárodní bezpečnosti zřetelně vnímat již v současnosti – problematika jaderného odzbrojení je tradičně jedním z hlavních témat Revizní konference k NPT, jejíž výsledky jsou klíčovým předpokladem pro další vývoj globálního režimu nešíření jaderných zbraní. Otázka modernizace jaderné infrastruktury v rámci pěti jaderných států formálně uznaných

⁷ U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE. *Nuclear Posture Review Report* [on-line]. 2010, s. 48. Dostupné z: <http://goo.gl/NptMn1>

⁸ SCHELL, Jonathan. *The Abolition*. New York: Knopf, 1984

⁹ Viz např. MAZARR, Michael J. *Virtual nuclear arsenals*. *Survival* [on-line]. 1995, roč. 37, č. 3, s. 7-26. ISSN 0039-6338.; FORD, Christopher. *Nuclear Weapons Reconstitution and its Discontents: Challenges of “Weaponless Deterrence”*. Washington, D.C.: Hudson Institute, 2010; DRELL, Sidney D. a Raymond JEANLOZ. *Nuclear Deterrence in a World Without Nuclear Weapons*. In: George P. SHULTZ, Sidney D. DRELL a James E. GOODBY, ed. *Deterrence: Its Past and Future*. Stanford: Hoover Press, 2011.

smlouvou NPT¹⁰ je přitom jedním z řady kontroverzních témat; mimo jiné i současná americká administrativa v tomto směru plánuje dosud nejnákladnější investice od konce studené války.¹¹

V rámci české akademické debaty se problematika jaderného odzbrojení objevuje poměrně vzácně. V tomto směru je možné vyzdvihnout především komplexně pojaté monografie Miroslava Tůmy¹², sborník na dané téma Petry Kuchyňkové a Petra Suchého¹³ či odborné články Ladislava Středy s Miroslavem Štanglem¹⁴ a Michala Smetany s Ondřejem Ditrychem¹⁵. Okrajově se pak tohoto tématu dotýkají práce Petra Suchého a Petra Vilímka¹⁶, Jana Eichlera,¹⁷ Nikoly Hynka,¹⁸ Jana Ludvíka,¹⁹ Michala Smetany,²⁰ Vlastislava Břízy²¹ či Daši Adaškové a Tomáše Ludíka²². Praha a potažmo Česká republika mají bezesporý symbolický význam pro novou vlnu snah o jaderné odzbrojení, který se promítá i do organizace každoroční konference Prague Agenda a aktivit nevládních organizací, jako je například Prague Vision. Autor tohoto článku se domnívá, že přinejmenším z těchto důvodů by mělo být zájmem České republiky vedle aktivit v oblasti veřejné diplomacie i aktivněji přispět do celosvětové intelektuální debaty na dané téma.

Článek je po úvodu rozdělen do čtyř částí. V první z nich se autor zabývá přínosem jaderné infrastruktury pro potenciální snahy jaderných států o substantivní kroky směrem k jadernému odzbrojení. Vychází zde především ze zasazení dané dynamiky do logiky již

¹⁰ Spojené státy, Rusko, Čína, Velká Británie, Francie.

¹¹ Viz např. KRISTENSEN, Hans M. Nuclear Plan Shows Cuts and Massive Investments. *Federation Of American Scientists* [on-line]. 2010 [vid. 19. leden 2015]. Dostupné z: <http://goo.gl/JpfFbA>; WOLFSTHAL, Jon B, Jeffrey LEWIS a Marc QUINT. *The Trillion Dollar Nuclear Triad*. Monterey: James Martin Center for Nonproliferation Studies, 2014. ISBN 978-0-9892361-4-0.

¹² TŮMA, Miroslav. *Jaderné odzbrojení. Utopie, nebo projev politického realismu?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2011; *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009

¹³ KUCHYŇKOVÁ, Petra a Petr SUCHÝ, ed. *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování: Marnost nad marnost?* Brno: Masarykova univerzita - Mezinárodní politologický ústav, 2005. ISBN 8021038810

¹⁴ STŘEDA, Ladislav a Miroslav ŠTANGL. Jaderné odzbrojení - aktuální problém 21. století. *Mezinárodní vztahy*. 2001, roč. 36, č. 2, s. 5-32

¹⁵ SMETANA, Michal a Ondrej DITRYCH. The more the merrier: Time for a multilateral turn in nuclear disarmament. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2015, roč. 71, č. 3

¹⁶ SUCHÝ, Petr a Petr VILÍMEK. Britské a francouzské nukleární síly ve druhém jaderném věku. *Mezinárodní vztahy*. 2009, roč. 44, č. 1, s. 37-65

¹⁷ EICHLER, Jan. Politické souvislosti proliferace jaderných zbraní. *Mezinárodní vztahy*. 1994, roč. 29, č. 4, s. 80-87

¹⁸ HYNEK, Nikola. Protiraketová obrana v současném strategickém a politickém kontextu: Vztah k odstrašování a dopad třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry. *Mezinárodní vztahy*. 2008, roč. 43, č. 4, s. 5-31

¹⁹ LUDVÍK, Jan. Odstrašení a jaderná strategie: Konceptuální analýza. *Mezinárodní vztahy* [on-line]. 2014, roč. 49, č. 1, s. 27-40

²⁰ SMETANA, Michal. Role jaderných zbraní v bezpečnostní strategii Spojených států ve 21. století. *Mezinárodní vztahy*. 2013, roč. 48, č. 1, s. 27-49; Jaderná politika Spojených států po konci studené války: Vývoj v kontextu proliferace ZHN. *Obrana a strategie* [on-line]. 2014, roč. 14, č. 1, s. 41-52. Dostupné z: <http://goo.gl/rB5LbO>

²¹ BŘÍZA, Vlastislav. *Kontrola, regulace a úprava jaderného zbrojení*. Praha: Karolinum, 2011.

²² ADAŠKOVÁ, Daša a Tomáš LUDÍK. Zmluva o všeobecném zákaze jadrových kúšok a jej význam pre globálnu bezpečnosť. *Obrana a strategie* [on-line]. 2013, roč. 13, č. 1, s. 47-58. Dostupné z: <http://goo.gl/TjE0ew>

existujících praktik kontroly zbrojení, pro což využívá ilustrativního příkladu politiky Spojených států. V druhé části se pak autor pokouší o diskusi strategické logiky „závodů v rekonstituci“, která vychází z racionální teorie odstrašení a umožňuje odkrýt inherentně destabilizující faktory systému založeného na existenci virtuálních arzenálů. Třetí část se pak soustředí na normativní implikace existence jaderné infrastruktury směrem k hypotetickému odzbrojovacímu režimu. V závěru autor shrnuje dosažené poznatky a diskutuje možný směr dalších debat v této oblasti.

PŘÍNOS JADERNÉ INFRASTRUKTURY V KONTEXTU SNAH O JADERNÉ ODZBROJENÍ

Následující sekce identifikuje tři hlavní oblasti, ve kterých je možné považovat zachování, či dokonce rozšíření jaderné infrastruktury za prvek *usnadňující* proces jaderného odzbrojení. Za prvé, responzivní schopnost jaderné infrastruktury odpovídá praktikám *strategického jištění* (strategic hedging), jejichž aplikace je významnou součástí přístupu jaderných mocností ke kontrole zbrojení a potažmo redukcím jaderných arzenálů. Za druhé, *udržovací* schopnost jaderné infrastruktury je klíčovým prvkem pro zachování efektivity a bezpečnosti malých jaderných arzenálů. Za třetí, technologická a industriální kapacita jaderné infrastruktury je potřebná pro samotný proces demontáže jaderných zbraní a bezpečné likvidace zbylých materiálů s proliferačním potenciálem.

Výše zmíněný koncept strategického jištění souvisí se snahami o postupné snižování jaderných arzenálů, v rámci kterých je ovšem zachována explicitní schopnost zvrátit v případě nových hrozeb daný proces a v krátkém čase opětovně získat předchozí strategické kapacity. Tuto logiku je možné ilustrovat na případě Spojených států, kde se praktiky strategického jištění staly integrální součástí jaderné politiky po konci studené války.²³ Již studie amerického Velitelství strategických sil z počátku 90. let zdůrazňovaly potřebu zajištění rekonstituční schopnosti (tzv. „hedge“) skrze zachování tisíců hlavic v záloze. Ty by bylo možné v případě potřeby opětovně umístit na strategické nosiče, přičemž jejich počet by byl nedotčen tehdejšími ambiciózními smlouvami kontroly zbrojení.²⁴ Zachování jaderné infrastruktury s efektivní schopností vyrobit v relativně krátkém čase malý jaderný arzenál je pak pouhým rozšířením dané logiky pro budoucí situaci, kdy budou i jaderné hlavice v záloze omezeny mezinárodními dohodami.²⁵ Zahrnutí této myšlenky do strategického plánování započalo již za administrativy prezidenta Bushe,²⁶ přičemž Obamova administrativa pak již tuto logiku explicitně zmiňuje v jednom ze svých hlavních strategických dokumentů.²⁷

Za potenciální hrozbu je v tomto případě považováno náhlé získání jaderné kapacity některým z nepřátelských států; závažnost těchto obav vychází mimo jiné i z široce přijímané myšlenky, že čím blíže se arzenály současných jaderných států budou blížit nule,

²³ RITCHIE, Nick. *US Nuclear Weapons Policy after the Cold War: Russians, 'Rogues' and Domestic Division*. Oxon: Routledge, 2009, s. 96-97. ISBN 9780415466264

²⁴ Viz KRISTENSEN, Hans M. *The Matrix of Deterrence: U.S. Strategic Command Force Structure Studies*. Berkeley: The Nautilus Institute, 2001. ISBN 1931802017

²⁵ Současná americká administrativa si omezení hlavic v záloze vytkla jako jeden z cílů pro budoucí smlouvy omezující jaderné zbrojení. Viz U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE. *Nuclear Posture Review Report* [on-line]. 2010, s. 27. Dostupné z: <http://goo.gl/tM3KgE>

²⁶ FORD, Christopher. *Nuclear Weapons Reconstitution and its Discontents: Challenges of "Weaponless Deterrence"*. Washington, D.C.: Hudson Institute, 2010, s. 8

²⁷ U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE. *Nuclear Posture Review Report* [on-line]. 2010, s. 30. Dostupné z: http://www.defense.gov/npr/docs/2010_nuclear_posture_review_report.pdf

tím budou větší tendence ostatních aktérů v mezinárodním systému získat jaderné zbraně a využít strategické výhody nad odzbrojujícími (či již odzbrojenými) státy.²⁸ Zachování rekonstituční schopnosti skrze efektivní jadernou infrastrukturu je tak považováno za pojistku umožňující ideálně odstrašení této varianty, či v horším případě obnovení arzenálu pro balancování dané hrozby. V tomto pohledu na roli jaderné infrastruktury je možné identifikovat přítomnost dvou klíčových konceptů pro (původně) studenoválečnou logiku kontroly zbrojení: za prvé, zachování strategické stability na úrovni jaderné války; za druhé, význam jaderného odstrašování pro národní bezpečnost. Daný způsob uvažování se tak nachází primárně v *paradigmatu kontroly zbrojení*, které je založeno především na snaze o zachování strategické stability v rámci normativního chápání jaderného odstrašování jako v zásadě legitimního prostředku pro dosažení politických cílů. Odlišuje se tak od „revolučního“ *paradigmatu odzbrojení*, ve kterém dochází ke stigmatizaci jaderných zbraní jako zcela nelegitimního politického nástroje v jakémkoliv kontextu. Logika paradigmatu kontroly zbrojení byla hlavním vodítkem pro všechny smlouvy omezující jaderné arzenály Spojených států a Sovětského svazu (resp. Ruska) od počátku 70. let a stala se nedílnou součástí jaderné politiky obou velmocí. Rozsáhlé snižování jaderných arzenálů při současném zachování tohoto typu konzervativní logiky kontroly zbrojení se tak stává politicky výrazně průchodnějším, než by tomu bylo v případě přijetí „pacifistického“ diskursu ozbrojovacího paradigmatu.²⁹

Dalším klíčovým požadavkem na jadernou infrastrukturu je schopnost zajistit bezpečnost a funkčnost dynamicky se snižujícího arzenálu. Zde je možné vycházet ze strategické úvahy, že čím menším počtem jaderných zbraní daný aktér disponuje, tím více musí být on i jeho protivníci přesvědčeni o tom, že v případě jejich vojenského použití je u nich možné po technické stránce očekávat odpovídající výkon.³⁰ Pro Spojené státy je právě kontinuální udržování bezpečného a spolehlivého jaderného arzenálu bez nutnosti provádění jaderných testů hlavním posláním národního jaderného komplexu.³¹ V tomto směru je využíváno především sofistikovaných počítačových simulací v rámci programu Stockpile Stewardship a obnovování stárnoucích komponentů u jaderných zbraní pod Life Extension Program.³²

Třetím klíčovým požadavkem na jaderný komplex je schopnost efektivní demontáže jaderných hlavic a bezpečné likvidace štěpných materiálů. Zkušenost s tímto procesem z uplynulých dekád naznačuje, že se jedná o časově vysoce náročnou a po finanční stránce velmi nákladnou činnost. V současnosti je americká National Nuclear Security Administration (NNSA) schopna demontovat průměrně 330 hlavic za rok, přičemž „ve frontě“ na demontáž je dosud několik tisíc hlavic vyřazených z provozu.³³ Aktuální cíl

²⁸ Viz např. LODGAARD, Sverre. *Nuclear disarmament and non-proliferation towards a nuclear-weapon free world?* Abingdon: Routledge, 2011, s. 179-180. ISBN 9780415586344

²⁹ Pro kritický pohled na konceptuální tenzi mezi kontrolou zbrojení a odzbrojením v rámci Obamovy jaderné politiky viz MUTIMER, David. *From Arms Control to Denuclearization: Governmentality and the Abolitionist Desire*. In: Neil COOPER a David MUTIMER, ed. *Reconceptualising Arms Control: Controlling the Means of Violence*. Oxon: Routledge, 2012, s. 55-73

³⁰ Srov. DRELL, Sidney D a James E GOODBY. *A World without Nuclear Weapons : End-State Issues*. Stanford: Hoover Institution Press, 2009, s. 25-27

³¹ Spojené státy již na počátku 90. let upustili od výroby nových jaderných zbraní a vyhlásili moratorium na jaderné testování.

³² Viz GOODWIN, Bruce T a Glenn MARA. *Stewarding a Reduced Stockpile*. Livermore: Lawrence Livermore National Laboratory, 2008

³³ WEINER, Sarah. *Not Impressed: NNSA Dismantlement Rates aren't as Great as They Sound*. Center for Strategic and International Studies [on-line]. 2012 [vid. 23. leden 2015]. Dostupné z: <http://goo.gl/NZlYqU>

NNSA demontovat hlavice vyřazené z provozu před rokem 2009 nejpozději do roku 2022³⁴ s největší pravděpodobností nebude možné dodržet, přinejmenším pokud nedojde k významným investicím za účelem urychlení daného procesu.³⁵ Vedle samotné technické náročnosti této aktivity je rovněž důležité poukázat na možná bezpečnostní rizika, především co se týče potenciálních snah nestátních aktérů o získání štěpného materiálu či jiných citlivých komponentů. Stejně jako tomu bylo v případě demontáže jaderných zbraní po rozpadu Sovětského svazu v 90. letech, i v případě snah o dosažení světa bez jaderných zbraní bude bezpečná likvidace jaderných arzenálů v globálním měřítku netriviální záležitostí.

Celkově je tak možné identifikovat hned několik faktorů, které budou pro současné jaderné státy sloužit jako argument pro zachování, respektive rozšíření jaderné infrastruktury. Rozsáhlý, moderní a výkonný jaderný komplex, který bude schopen spolehlivě vykonávat výše uvedené úkony, by měl významným způsobem zvýšit politickou vůli k zásadním redukcím v jaderných arzenálech. Jak však bude demonstrováno v následujících dvou sekcích, po dosažení světa bez fyzicky existujících jaderných zbraní se z jaderné infrastruktury stává v rámci mezinárodního systému výrazně destabilizační prvek.

STRATEGICKÁ LOGIKA VIRTUÁLNÍCH ARZENÁLŮ A JEJÍ IMPLIKACE

Zachování virtuálních arzenálů skrze robustní jadernou infrastrukturu implikuje současně i zachování strategické funkce pro jaderné zbraně v rámci mezinárodních vztahů. Transformace současného systému jaderného odstrašování do jeho virtuální podoby v sobě ovšem skrývá nezanedbatelné eskalační tendence.

Z pohledu strategické rovnováhy můžeme usuzovat, že malé množství narychlo vyrobených jaderných zbraní v odzbrojeném světě přináší svému vlastníkovvi výrazně vyšší strategickou výhodu, než by tomu bylo při současné existenci dalších jaderných arzenálů.³⁶ V rámci čistě deduktivní strategické úvahy je současně možné očekávat, že aktér, který jako jediný v rámci mezinárodního systému náhle disponuje alespoň malým jaderným arzenálem, bude silně inklinovat k možnosti zastavit očekávanou protivníkovvu snahu o jaderné „dozbrojení“³⁷ a přistoupit tak k preventivnímu útoku na jeho jadernou infrastrukturu.³⁸ Pokušení k provedení dané akce je ve srovnání s preventivním útokem na již existující jaderný arzenál o to větší, že udržení rekonstituční schopnosti vyžaduje zachování velmi

³⁴ NNSA. Dismantlement Fact Sheet [on-line]. 2013 [vid. 23. leden 2015]. Dostupné z: <http://goo.gl/LS7QIZ>

³⁵ ALVAREZ, Robert. The nuclear weapons dismantlement problem. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2014, roč. 70, č. 6, s. 22-28. ISSN 0096-3402

³⁶ Srov. SAGAN, Scott D. Shared responsibilities for nuclear disarmament. *Daedalus*. 2009, roč. 138, č. 4, s. 157-168

³⁷ Za tento originální výraz děkuji kolegovi Janu Kofroňovi z Institutu politologických studií FSV UK.

³⁸ Srov. KAHN, Herman. *On Thermonuclear War*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1960, s. 230-235. ; SCHELLING, Thomas C. A world without nuclear weapons? *Daedalus*. 2009, roč. 138, č. 4, s. 124-129. V tomto ohledu se jako destabilizující jeví i možnost použití pokročilých konvenčních zbraní se strategickým dosahem; pro diskusi vztahu mezi jaderným odzbrojením a vývojem nových typů konvenčních strategických zbraní Spojenými státy viz FUTTER, Andrew a Benjamin ZALA. Advanced US Conventional Weapons and Nuclear Disarmament. *The Nonproliferation Review*. 2013, roč. 20, č. 1, s. 107-122

komplexního produkčního systému, namísto jednotek jaderných nosičů schopných efektivní retaliace.³⁹

Samotná přítomnost tohoto způsobu uvažování pochopitelně neznamená, že jednotliví aktéři budou o tuto formu strategické převahy automaticky usilovat. Je však přinejmenším možné očekávat, že otázka možné rekonstituce (případně rekonstituce *a použití*) jaderného arzenálu bude alespoň implicitně přítomna v každé závažné krizi s eskalačním potenciálem mezi státy disponujícími virtuálními arzenály; každá konvenční válka pak bude implikovat možnost eskalace na jadernou úroveň.⁴⁰ Hrozba samotné rekonstituce je přitom výrazně věrohodnější a politicky akceptovatelnější, než je současná hrozba přímého použití jaderných zbraní, a je tedy možné očekávat komparativně nižší zábrany pro učinění takového kroku. V důsledku toho je v rámci eskalační dynamiky probíhající krize vnímána výhodnost rychlé jaderné rekonstituce; v případě náskoku před protivníkem se pak danému aktérovi nabízí časově velmi omezená šance pro preventivní útok na protivníkovu infrastrukturu, z čehož plyne tlak na uskutečnění tohoto kroku, než se možná hrozba materializuje.⁴¹

Tato strategická logika rovněž implikuje, že i v době míru se plány na rychlou rekonstituci jaderného arzenálu stanou nutnou součástí vojenských strategií všech virtuálních jaderných států.⁴² Přinejmenším je možné očekávat, že „zodpovědný“ aktér bude předpokládat, že ostatní „zodpovědní“ aktéři k tomuto kroku přistoupili, a daná vláda tak učiní opatření, aby v případném závodu v rekonstituci nezůstala pozadu.⁴³ Je současně evidentní, že pokud nebude ve světě bez jaderných zbraní uspokojivě vyřešen problém dvojího užití (civilního a vojenského) jaderné technologie, budou mít i státy nad rámec současných jaderných států tendence k „virtuální proliferaci“ kapacit, které by jim umožnily jaderný arzenál v případě závažné hrozby vybudovat.⁴⁴ Možnost horizontálních závodů v budování rekonstitučních kapacit a udržování jaderných infrastruktur ve stavu umožňujícím rychlé (znovu)vybudování jaderného arzenálu pak implikuje nestabilní mezinárodní systém se silnou tendencí

³⁹ FORD, Christopher. *Nuclear Weapons Reconstitution and its Discontents : Challenges of "Weaponless Deterrence"*. Washington, D.C.: Hudson Institute, 2010

⁴⁰ SCHELLING, Thomas C. A world without nuclear weapons? *Daedalus*. 2009, roč. 138, č. 4, s. 124-129

⁴¹ Srov. WALTZ, Kenneth N. Thoughts about virtual nuclear arsenals. *The Washington Quarterly*. 1997, roč. 20, č. 3, s. 153-161

⁴² LODGAARD, Sverre. *Nuclear Disarmament and Proliferation. Towards a nuclear-weapon-free world?* Oxon: Routledge, 2011, s. 179-180. ISBN 9780415586344

⁴³ V tomto ohledu řada autorů rovněž poukazuje na potenciálně destabilizující roli samotných jaderných laboratoří jakožto „opatrovníka“ virtuálního arzenálu, který se v rámci byrokratické logiky snaží o prosazení co nejvyšších investic do jaderné infrastruktury. Viz REPPY, Judith. U.S. nuclear laboratories in a nuclear-zero world. *Bulletin of the Atomic Scientists* [on-line]. 2010, roč. 66, č. 4, s. 42-57. ISSN 0096-3402; MÜLLER, Harald. The Importance of Framework Conditions. In: George PERKOVICH a James M. ACTON, ed. *Abolishing Nuclear Weapons: A Debate*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2009. ; PERKOVICH, George a James M. ACTON. *Abolishing Nuclear Weapons: A Debate*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2009, s. 118. ; LODGAARD, Sverre. Toward a nuclear-weapons-free world. *Daedalus*. 2009, roč. 138, č. 4, s. 140-152

⁴⁴ Srov. MAZARR, Michael J. The Notion of Virtual Arsenals. In: Michael J. MAZARR, ed. *Nuclear Weapons in a Transformed World: The Challenge of Virtual Nuclear Arsenals*. New York: Palgrave Macmillan, 1997; ROBERTS, Brad. VNAs and the Contemporary Latent Weapon State. In: Michael J. MAZARR, ed. *Nuclear Weapons in a Transformed World: The Challenge of Virtual Nuclear Arsenals*. New York: Palgrave Macmillan, 1997

k eskalaci, ve kterém je možné hrozbu jaderné proliferační války paradoxně očekávat s větší pravděpodobností, než je tomu v dnešním světě.⁴⁵

NORMATIVNÍ LOGIKA VIRTUÁLNÍCH ARZENÁLŮ A JEJÍ IMPLIKACE

Řada autorů se ve svých pracích zabývá tezí, že nutnou podmínkou k uskutečnění a *udržení* světa bez jaderných zbraní je vedle vytvoření příznivého mezinárodněpolitického prostředí i normativní posun v pohledu na jaderné zbraně jako takové. V rámci něj by jaderné zbraně měly být globálně delegitimizovány jako nástroje, které není možné *žádným* způsobem využít pro uskutečnění politických cílů.⁴⁶ Logika zachování robustních jaderných infrastruktur s explicitní rekonstituční schopností je přitom prvek, který přímo nabourává možnost vytvoření tohoto typu normativního pohledu na jaderné zbraně a znemožňuje širší internalizaci dané normy. Strategické jistění skrze virtuální arzenály představuje jasný signál, že jaderné odstrašení je politicky a vojensky užitečný nástroj a že existují situace, ve kterých je možné připustit opětovnou akvizici jaderných zbraní. Pokud připustíme, že vlastnictví jaderných zbraní pro účely odstrašení je (potenciálně) užitečné, potom současně musíme i připustit, že přímé *použití* jaderných zbraní je reálná možnost; pokud by tomu tak nebylo, odstrašení by ztratilo jakýkoliv strategický význam.

Současně je potřeba si uvědomit, že v případě některých jaderných států - Spojené státy nevyjímaje - by pouhé zachování *současné* jaderné infrastruktury nebylo zdaleka dostatečné pro zajištění virtuálního arzenálu. Současná americká jaderná infrastruktura momentálně nedisponuje schopností produkce jaderných zbraní v časových horizontech odpovídajících trvání běžných mezinárodních krizí; dosažení efektivní rekonstituční schopnosti by vyžadovalo bezprecedentní investice do funkčnosti jaderného komplexu.⁴⁷ Takto rozsáhlá podpora zařízení a odborného personálu za účelem potenciální výroby jaderných zbraní jde však přímo proti normativním požadavkům na snižování role jaderných zbraní v bezpečnostních strategiích jaderných států, které zaznívají především v kontextu smlouvy NPT.⁴⁸

⁴⁵ Pro hlubší teoretický rozbor tohoto argumentu viz SCHELLING, Thomas C. A world without nuclear weapons? *Daedalus*. 2009, roč. 138, č. 4, s. 124-129; WALTZ, Kenneth N. Thoughts about virtual nuclear arsenals. *The Washington Quarterly*. 1997, roč. 20, č. 3, s. 153-161; GLASER, Charles L. The Flawed Case for Nuclear Disarmament. *Survival*. 1998, roč. 40, č. 1, s. 112-128; QUINLAN, Michael. Abolishing Nuclear Armouries: Policy or Pipedream? *Survival* [on-line]. 2007, roč. 49, č. 4, s. 7-15. ISSN 0039-6338. Dostupné z: <https://goo.gl/pQgslW>; MÜLLER, Harald. The Importance of Framework Conditions. In: George PERKOVICH a James M. ACTON, ed. *Abolishing Nuclear Weapons: A Debate*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2009

⁴⁶ Viz HARRINGTON DE SANTANA, Anne. Nuclear Weapons As the Currency of Power. *The Nonproliferation Review* [on-line]. 2009, roč. 16, č. 3, s. 325-345. ISSN 1073-6700. Dostupné z: doi:10.1080/10736700903255029; BERRY, Ken, Patricia LEWIS, Benoît PÉLOPIDAS, Nikolai SOKOV a Ward WILSON. *Deligitimizing nuclear weapons: Examining the validity of nuclear deterrence*. Monterey: Monterey Institute of International Studies, 2010; TANNENWALD, Nina. *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 393-396

⁴⁷ ARTZ, Joseph C. Reconstitution as Deterrence: Advantages and Challenges of the Strategy. *Actinide Research Quarterly*. 2011, č. 1, s. 1-9; BOYD, Dallas. Hedging Nuclear Deterrence Reserve Warheads or a Responsive Infrastructure? *Strategic Studies Quarterly*. 2014, roč. 8, č. 2, s. 96-114

⁴⁸ KANE, Angela. Brainstorming Workshop: Dialogue on Nuclear Disarmament. New Jersey. 2013. Dostupné z: <http://goo.gl/fW6iEY>

Zachování virtuálních arzenálů skrze jadernou infrastrukturu představuje rovněž problém v kontextu spravedlivé distribuce práv a povinností v mezinárodním odzbrojovacím režimu. Mezinárodní řád v hypotetickém světě bez jaderných zbraní je možné považovat za naplnění článku VI. smlouvy NPT, ve kterém se signatáři zavázali k cíli jaderného odzbrojení, a tento závazek opětovně potvrdili na následných revizních konferencích. Z tohoto pohledu je tak možné považovat režim NPT za principiálně *transformační* režim, ve kterém má statutární nerovnost jednotlivých aktérů (jaderné vs. nejaderné státy) dočasný charakter. Cílem režimu je pak nastolení *spravedlivého* stavu rovnosti v distribuci jaderných kapacit skrze globální jaderné odzbrojení. Současné konflikty v rámci režimu pramení především z percepce nejaderných států, že jaderné státy nevyvíjejí dostatečné snahy směrem k odzbrojení a snaží se tak zakonzervovat NPT jako *status quo* režim.⁴⁹ Pokud bychom akceptovali myšlenku, že současné jaderné státy sice demontují své jaderné hlavice, ale ponechají si virtuální arzenál ve formě robustní jaderné infrastruktury, jednalo by se opět o rozdělení států do dvou kategorií, kdy by část států legálně disponovala kapacitami, které by byly ostatním zapovězeny. Tentokrát by již však na straně virtuálních jaderných států neexistoval závazek dalších kroků a odzbrojovací režim by se stal *explicitně* status quo režimem, ve kterém by byla jaderná nerovnost zafixována po ničím neomezenou dobu trvání. Je zcela nemožné předpokládat, že by tento výsledek desítek let dlouhých odzbrojovacích snah mohl být akceptován současnými nejadernými státy jako *spravedlivé* řešení.⁵⁰

V současném (nejen) reflexivně pojatém výzkumu mezinárodních vztahů hraje otázka vnímání *spravedlnosti* dohod a institucí - včetně těch s bezpečnostním přesahem - stále významnější roli.⁵¹ Z perspektivy stability mezinárodního režimu jsou to právě otázky související se spravedlivým dělením zdrojů a rozhodováním o jejich alokaci, které ovlivňují vnímání *legitimity* daného režimu. Legitimita režimu je pak současně jedním z kriticky důležitých předpokladů pro efektivní fungování daného mezinárodního uspořádání. Vedle nátlaku (diplomatie, ekonomického, vojenského) a kooperace na základě vlastního zájmu je legitimita jedním z hlavních nástrojů pro zachování řádu v rámci dané oblasti sociální interakce.⁵² Tím se rozumí zejména dodržování smluvených závazků v rámci režimu, což se v rámci světa bez jaderných zbraní jeví jako kriticky významný prvek; jak již bylo naznačeno v předchozí sekci, na základě strategické logiky je možné očekávat v daném režimu silné vnitřní pnutí a konstantní hrozbu nové proliferace. Pro mezinárodní společenství je tak jasným imperativem vybudování režimu schopného zaručit dodržení a případně vynucování odpovídajících norem. Aplikace dvojíých standardů, která bude mít

---

⁴⁹ Srov. TANNENWALD, Nina. Justice and Fairness in the Nuclear Nonproliferation Regime. *Ethics & International Affairs*. 2013, roč. 27, č. 3, s. 299-317

⁵⁰ Srov. LODGAARD, Sverre. Toward a nuclear-weapons-free world. *Daedalus*. 2009, roč. 138, č. 4, s. 140-152

⁵¹ Viz např. TANNENWALD, Nina. Justice and Fairness in the Nuclear Nonproliferation Regime. *Ethics & International Affairs*. 2013, roč. 27, č. 3, s. 299-317. ; MÜLLER, Harald a Daniel DRUCKMAN. Justice in Security Negotiations. *International Negotiation*. 2014, roč. 19, č. 3, s. 399-409; ALBIN, Cecilia. *Justice and Fairness in International Negotiation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001

⁵² HURD, Ian. Legitimacy and Authority in International Politics. *International Organization*. 1999, roč. 53, č. 2, s. 379-408.; viz rovněž FRANCK, Thomas M. *The power of legitimacy among nations*. New York: Oxford University Press, 1990

za důsledek nízkou legitimitu režimu, pak bude zcela v opačném gardu přispívat k porušování těchto norem a utváření krizí, jež z této situace budou vyplývat.⁵³

Představa jaderných států o zachování robustní jaderné infrastruktury po fyzickém odstranění jaderných zbraní tak naráží na problém stability a udržení normativního řádu v rámci odzbrojovacího režimu. Namísto vytvoření normativních zábran opětovné jaderné proliferace by dané pojetí virtuálních arzenálů naopak vedlo k posílení destabilizující strategické logiky popsané v předchozí sekci. Celková dynamika by pak tímto způsobem přispívala ke spirále nedůvěry a podnikání dalších jistících kroků směrem k rekonstrukci jaderných arzenálů, s neoddelitelným rizikem obnovení či dokonce použití jaderných zbraní během závažných mezinárodních krizí.

ZÁVĚR

Cílem tohoto článku byla teoretická diskuse dvojsečného vztahu mezi jadernou infrastrukturou a jaderným odzbrojením. Na jedné straně je robustní jaderná infrastruktura jistícím prvkem, který významným způsobem přispívá k politické vůli uskutečnit substantivní snížení jaderného arzenálu směrem k úplnému odzbrojení. Ve světě bez jaderných zbraní však jaderná infrastruktura s explicitní rekonstituční schopností přispívá k destabilizaci odzbrojovacího režimu; strategická i normativní logika „virtuálních arzenálů“ v tomto případě představuje výbušnou směs, která může vést k řadě vážných mezinárodních krizí a potažmo i opětovnému vybudování jaderných arzenálů či dokonce použití jaderných zbraní. Z toho vyplývá, že pokud máme přijmout myšlenku jaderného odzbrojení jako vážně míněný dlouhodobý cíl, je třeba opustit požadavek na zachování responzivní jaderné infrastruktury jako bezpečnostní pojistky, a zabývat se místo toho způsobem, který by rekonstrukci jaderných zbraní fakticky znemožnil.

V tomto ohledu kritici jaderného odzbrojení často poukazují na zdánlivý fakt, že vzhledem k nemožnosti odstranit ze světa *znalost* výroby jaderných zbraní bude rekonstrukce jaderných arzenálů nutnou součástí naší budoucnosti v jakémkoliv případě.⁵⁴ Nabízí se ovšem alternativní možnost vytvoření systému, který učiní znovuvybudování jaderného arzenálu ve světě bez jaderných zbraní technologicky náročnou, dlouhodobou, nákladnou a současně viditelnou činností. Donald MacKenzie a Graham Spinardi v tomto směru poukázali na kritický význam „tacitní znalosti“ (tacit knowledge) pro výrobu jaderných zbraní, ve smyslu specifických odborných rutin, jejichž znalost při absenci pravidelného praktikování postupně v čase mizí a je nutné ji opětovně získat.⁵⁵ Z této perspektivy je tak otázkou času, kdy se z výroby jaderných zbraní stane cíl sice nikoliv nemožný, ale prakticky neuskutečnitelný v krátkém čase odpovídajícím průměrným mezinárodním krizím.

Tuto logiku je nutné propojit s konkrétním plánem na vyřazení aktivit a fyzických zařízení relevantních pro výrobu jaderných zbraní. V tomto směru je důležité nalézt řešení problému spojeného s dvojitým užitím technologie pro obohacování a přepracování štěpných materiálů,

⁵³ Srov. PERKOVICH, George a James M. ACTON. *Abolishing Nuclear Weapons: A Debate*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2009, s. 16

⁵⁴ Viz např. SCHELLING, Thomas C. The role of deterrence in total disarmament. *Foreign Affairs*. 1962, č. April 1962, s. 1-9; ZALUAR, Achilles. A Realistic Approach to Nuclear Disarmament. In: George PERKOVICH a James M. ACTON, ed. *Abolishing Nuclear Weapons: A Debate*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2009, s. 187-201

⁵⁵ MACKENZIE, Donald a Graham SPINARDI. Tacit Knowledge, Weapons Design, and the Uninvention of Nuclear Weapons'. *American Journal of Sociology*. 1995, roč. 101, č. 1, s. 44-99

což je možné přinejmenším z části vyřešit skrze možnost mezinárodní kontroly nad palivovým cyklem. Současně s tím je třeba se zabývat systémem důkladné verifikace jaderného odzbrojení a přinejmenším v citlivém období několika desítek let po jaderném odzbrojení i zapojením expertů na výrobu jaderných zbraní do civilních aktivit, aby jejich znalost nemohla být zneužita pro činnosti spojené s proliferací. Tento postup je třeba propojit s normativními strategiemi pro komplexní delegitimizaci jaderných zbraní a následného vytvoření mezinárodního prostředí, jež by zaručovalo „virtuální nezvratnost“ (virtual irreversibility) jaderného odzbrojení, která bude založena na kombinaci praktických i normativních bariér pro rekonstrukci jaderných arzenálů.

Je nesporné, že pro současné jaderné státy může být tento postup faktorem, který ještě více sníží jejich zájem uskutečnit konečné kroky pro docílení úplného jaderného odzbrojení. Nabízí nicméně vizi světa bez jaderných zbraní, která je nejen realistická, ale i výrazně stabilnější, spravedlivější a celkově bezpečnější než ta, kterou prosazují zastánci virtuálních arzenálů. Snahou akademické obce by tak mělo být hledání konkrétních řešení, která umožní takovou vizi reálně uskutečnit.